

Частина VI

ПСИХОЛОГІЯ ПЕДАГОГІЧНОГО ПРОЦЕСУ

УДК 159.923.2(043.5)

М. М. Філоненко

МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИКИ КОМПЛЕКСНОГО ПСИХОЛОГІЧНОГО ВИВЧЕННЯ ОСОБИСТОСТІ СТУДЕНТА-МЕДИКА

Визначили найбільш ефективні психологічні методи і процедури дослідження особистісного становлення майбутнього лікаря. Встановили залежність у психологічній особистісній структурі лікаря особистісно-важливих (ОВЯ) якостей і професійно-важливих (ПВЯ) якостей та вивели, ті якості, які заважатимуть у майбутньому ефективно виконувати професійну діяльність. Дібрали методики діагностики особистісних структур майбутнього лікаря. Розробили критеріальний апарат рівнів особистісного становлення майбутнього лікаря.

Ключові слова: особистісне становлення; особистісно-важливі (ОВЯ) якості; особистість; професійно-важливі (ПВЯ) якості.

Вступ. Вища освіта в Україні, процес підготовки майбутніх фахівців, а відтак і процес особистісного становлення майбутнього лікаря, зазнали модернізації завдяки: орієнтації на європейські та світові освітні стандарти; розвитку багаторівневої освітньої системи; потужному забезпеченню вищого навчального закладу сучасними інноваційними технологіями навчання. Отже, професійна підготовка майбутнього лікаря повинна відповідати сучасним вимогам до конкурентно-спроможного фахівця. Водночас проблема формування фахівця здебільшого зводиться до обсягу і якості засвоєння знань, а не розвитку особистості у цілому.

Метою статті є визначення найбільш ефективних психологічних методів і процедур дослідження особистісного становлення майбутнього лікаря.

Комплексне психологічне вивчення особистості студента-медика: методологія та методики. Методологія нашого дослідження – це теоретичне обґрунтування вихідних положень структури, логіки організації, форм, методів і засобів його організації, що дозволить отримати надійні та вірогідні результати. Найбільше важливими нашими вихідними теоретичними позиціями дослідження виступили загальнонаукова, конкретно наукова і спеціальна методології.

При допомозі конкретно наукової методології ми досліджували предмет і завдання, що дозволило розкрити мету досліджуваної проблеми. Вихідні положення психолого-педагогічних теорій були використані нами для розробки методики проведення психолого-педагогічного експерименту і визначення методів і принципів психологічного дослідження найнеобхідніші для нашого експерименту.

Зокрема відправними концептуальними положеннями стали: теорії особистості і професійного становлення діяльності (О. Леонтьєв, В. Мясичева, С. Рубінштейн, Л. Божович, І. Дубровіна, Б. Ломов, Є. Клімов, Н. Лейтес та ін.); дослідження про роль та місце здібностей, інтересів, мотивів та індивідуально-особистісних рис у формуванні професійно важливих якостей (Е. Зеєр, Т. Кудрявцева, Б. Ломов); праці вчених, у яких з'ясовано сутність, етапи і детермінуючі чинники становлення особистості (К. Абульханова-Славська, В. Бодров, А. Маркова).

Аналізуючи та обґрунтовуючи названі вихідні положення ми передбачали і моделювали зміст психологічних новоутворень, які підлягали діагностиці, виявленню та, у подальшому, формуванню спеціально організованому адаптивно-динамічному навчанні.

Розглядаючи складові психологічних особистісних структур, з'ясували, що спектр особистісно-важливих якостей майбутнього лікаря становлять основу професійно важливих якостей, які забезпечують особистісне становлення студента, а отже – найвищий рівень професійної компетентності, при якому розвивається мислення, що характеризується процесом нестандартного, нешаблонного, нетипового розв'язання клінічних завдань (див. табл. 1). Беремо до уваги те, що майбутній студент буде долучатися до розв'язання непростих завдань, спрямованих на відтворення, збереження і профілактику здоров'я, демонструвати високий рівень здатності до прийняття рішень якості.

Таблиця 1.

Взаємозв'язок основних складових психологічного портрета лікаря

Складові психологічних структур	Критерії, показники	Тип мислення	Функції особистості
Особистісно-важливі якості	Вольові Гуманістичні здібності Самоконтроль Комунікативність	Загальне мислення	Уміння застосовувати знання, уміння та навички для розв'язання репродуктивних завдань
Професійно-важливі якості	Спрямованість Інтелект Мистецтво Дослідництво Професійне навчання	Предметне (клінічне) мислення	Уміння застосовувати знання, уміння і навички для розв'язання продуктивних клінічних завдань та ситуацій
Професійна компетентність та компетенція	Цілеспрямованість Рефлексивність Оригінальність Комунікативність Досвід	Критичне мислення	Уміння застосовувати знання, уміння і навички для розв'язання нетипових, проблемних клінічних ситуацій

Встановимо залежність у психологічній особистісній структурі особистісно-важливих (ОВЯ) якостей і професійно-важливих (ПВЯ) якостей та з'ясуємо якості, які заважатимуть у майбутньому ефективно виконувати професійну діяльність (табл.2). Серед визначених нами ОВЯ

і ПВЯ є такі морально-психологічні якості (Рибалка В., 2010, с.99-121) як відповідальність, чесність, принциповість, порядність та гідність, не сформованість яких може призвести до моральної неповноцінності (Яковенко С., 2014, с.103-105).

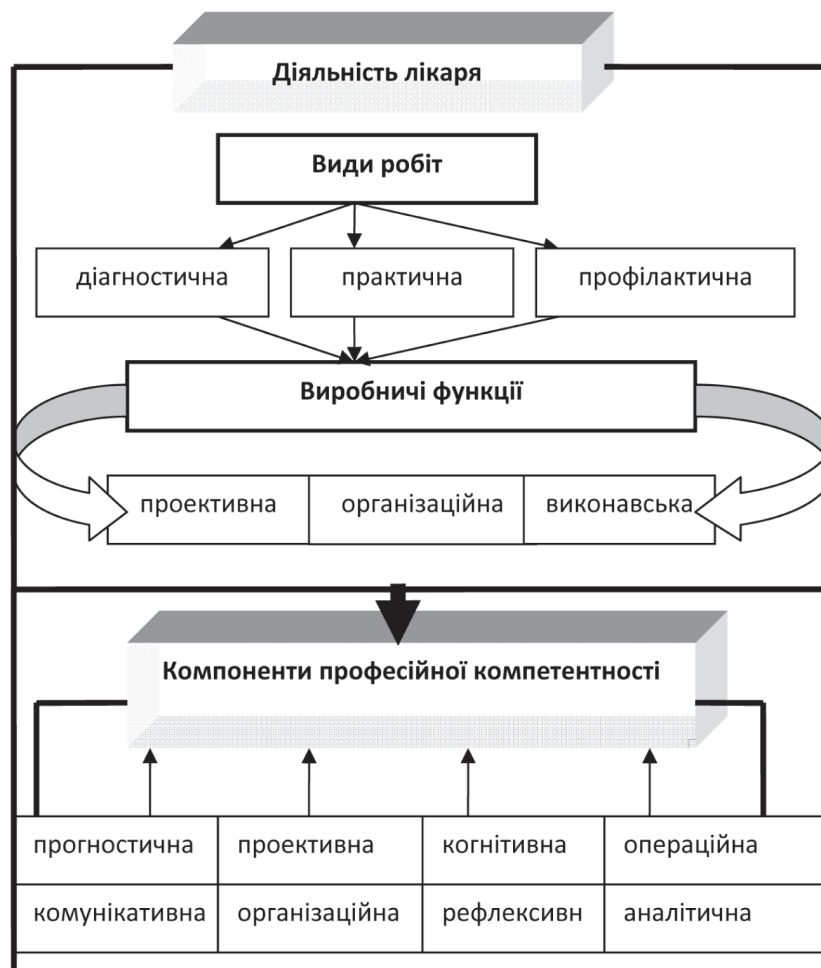

Рис. 1. Структура професійної компетентності майбутнього лікаря

Таблиця 2.

Взаємозв'язок професійно-важливих та особистісно-важливих якостей

Особистісно-важливі якості	Професійно-важливі якості	Якості, які заважають професійній діяльності
Відповідальність	Концентрація і стійкість уваги	Психічна й емоційна невірноваженість
Чесність, принциповість, порядність	Правильно орієнтуватися у соціальній ситуації безкорисливість, альтруїзм	Пасивність, невтручання у перебіг подій
Терпимість, безоцінне ставлення до людей	Переключення і розподіл уваги, а також утримувати в центрі уваги одночасно кілька предметів чи робити одночасно кілька дій	Агресивність
Інтерес і повага до іншої людини	Гарний розвиток образної і словесно-логічної пам'яті	Замкнутість
Прагнення до самопізнання, саморозвитку	Високий рівень розвитку критичного мислення	Нерішучість
Оригінальність, спритність, різнобічність	Розвиток логічного мислення	Відсутність схильності до роботи з людьми
Допитливість і навченість	Достатній розвиток мнемонічних здібностей (довгострокова і короткочасна пам'ять)	Невміння зрозуміти позицію іншої людини
Тактовність, вихованість	Комунікативні здібності (спілкування і взаємодія з людьми, уміння встановлювати контакти)	Ригідність мислення (нездатність змінювати способи рішення задач відповідно до умов середовища, що змінюються)
Схильність до співпереживання	Уміння слухати	Низький інтелектуальний рівень розвитку
Ініціативність	Вербальні здібності (уміння говорити чітко, ясно, виразно)	Слабка воля
Цілеспрямованість, наполегливість	Ораторські здібності (грамотне вираження думки)	Нерішучість
Інтуїція, уміння прогнозувати події	Здатність до самоконтролю	Відсутність рефлексії
Уміння зберігати таємницю	Деонтологічні вміння	Безвідповідальність

Наведені вище професійно-важливі властивості та особистісно-важливі якості визначають професійну компетентність спеціаліста-медика. На думку Г. Балла, професійна компетентність – це володіння системою знань, умінь та навичок, достатнє для успішного розв'язання того кола трудових задач, яке відповідає поточним і передбачуваним на найближче майбутнє функціональним обов'язкам працівника (Балл Г., 1997, с.21-36).

Класифікуючи професійні компетентності у групи, ми вибирали ті, які, на наш погляд, при створенні відповідних умов забезпечать особистісне становлення майбутнього лікаря і відповідатиме усім вимогам професійної діяльності лікаря. У структуру професійної компетентності нами включені прогностичний, проєктивний, когнітивний, організаторський, комунікативний, аналітичний та рефлексивний компоненти (рис. 1).

Отже, професійна компетентність майбутнього лікаря – на нашу думку, це теоретична і практична підготовленість студента на основі особистісно-важливих і професійно-важливих якостей; стан сформованості професійних знань, умінь та навичок, ціннісних орієнтацій, культури мовлення, стилю спілкування, аналітичних, прогностичних, проєктувальних здібностей, необхідних для виконання діяльності лікаря.

Беручи до уваги досягнення науковців, виділили у психологічній особистісній структурі майбутнього лікаря (у межах нашого дослідження) мотиваційно-спрямований, когнітивно-компетентнісний, емоційно-вольовий, комунікативний, рефлексивний (див. табл. 3) складові. Кожен критерій характеризується інтегрованими параметрами, сформованість яких у сукупності свідчить про сформованість професійної компетентності майбутнього лікаря.

Таблиця 3.

Складові професійних психологічних структур майбутнього лікаря

Складова	Показник
Мотиваційно-спрямована	Прагнення студента застосовувати свої знання у сфері охорони здоров'я і практичній діяльності лікаря
Когнітивно-компетентнісна	Володіння професійними знаннями, уміннями та навичками; спрямованістю уваги, уваги, сприймання, пам'яті; професійні здібності; клінічним мисленням; діями та операціями, необхідними для успішного здійснення професійної діяльності
Емоційно-вольова	Сформованість вольових та емоційних процесів, що забезпечить емоційну сприйнятливність, цілеспрямованість, самовладання, наполегливість, самостійність, самокритичність, самоконтроль і результативність діяльності лікаря. Здатність вільно керувати своєю поведінкою і поведінкою пацієнта; професійна працездатність, врівноваженість і витримка
Комунікативна	Уміння спілкуватися; уміння слухати пацієнта, знаходити бар'єри у спілкуванні; використовувати невербальні засоби спілкування; уміння брати на себе відповідальність; уміння ризикувати.
Рефлексивна	Уміння оцінювати свою компетентність; самооцінка своєї професійної підготовки і відповідальність процесу розв'язання клінічних ситуацій; вносити корективи у свою діяльність; визначати шляхи удосконалення

Ці показники виявляються не ізольовано, а в різноманітних поєднаннях і взаємозв'язках. На основі означених складових психологічної структури майбутнього лікаря нами визначено когнітивний, діяльнісний, логіко-аналітичний і афективний параметри.

З метою діагностики означених складових ми визначили психодіагностичні методи. У сучасних умовах дослідження не застосовуються методи у чистому вигляді, оскільки застосування одного-двох методів діагностування не приводить до вірогідних результатів. Ми з'ясували, що факти, які підлягають дослідженню, тісно пов'язані, мають відкриті та закриті зв'язки, прості й складні залежності, у них переплітаються загальне та індивідуальне. Тому лише комплексний підхід до вивчення особистісних психологічних структур студента-медика отримати об'єктивне уявлення про особистість майбутнього лікаря.

Дібраний комплекс методик (див. табл. 4), спрямованих на вивчення особистісного становлення, базувався на висновках теоретико-методологічних засадах дослідження щодо ключових ознаки особистісного становлення майбутнього лікаря, спираючись на учіння, як провідний вид діяльності у даний віковий період, у межах якого особистість набуває основні новоутворення віку.

Комплексний підхід дібраних діагностичних методів вивчення показників відбувався при дотриманні нами вихідних положень дослідження: об'єктивності, цілісності, системності.

Для з'ясування взаємозв'язку ефективності професійної діяльності майбутнього лікаря та сформованості його особистісних структур розробили критеріальний апарат рівнів особистісного становлення майбутнього лікаря. Рівнями особистісного становлення майбутніх лікарів

визначені нами як початковий, базовий, достатній і творчий (див. табл. 5).

Рівні, критерії та показники особистісного становлення майбутнього лікаря визначають рівень сформованості особистісно-важливих, професійно-важливих якостей та загалом професійної компетентності. Показником професіоналізації студента у період навчання у вищому медичному навчальному закладі вважаємо академічну успішність. Отже, взаємозв'язок становлення особистості майбутнього лікаря та психологічної готовності до діяльності лікаря виявляється у тісному взаємозв'язку їх компонентів. Про рівень сформованості особистісних структур можна стверджувати при наявності у студентів високих показників усвідомленості правильного вибору майбутньої професії, задоволеності від спілкування, високого рівня розвитку когнітивного та рефлексивного компонентів готовності до майбутньої діяльності лікаря. Означена проблема потребує подальшого вивчення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Визначили найбільш ефективні психологічні методи і процедури дослідження особистісного становлення майбутнього лікаря. Обґрунтували вихідні положення структури, логіки організації, форм, методів і засобів організації експериментального дослідження особистісних структур у студентів-медиків. Проаналізували та обґрунтували вихідні положення моделювання змісту психологічних новоутворень у студентів-медиків, які підлягають діагностиці, виявленню та, у подальшому, формуванню спеціально організованого адаптивно-динамічного навчання. Вивели, охарактеризували і показали взаємозв'язок основних складових психологічного портрета лікаря, що забезпечує особистісне становлення студента-медика. Встановили

Таблиця 4.

Методики діагностики особистісних структур майбутнього лікаря

Методики	Складова	Показники	Відображення у моделі
Аналіз навчальних досягнень	Когнітивна компетентність	Наявність теоретичних знань якість знання обсяг знань, умінь та навичок успішність у навчанні	Когнітивний
Тест на емпатію В. Бойка	Емоційно-вольова	Спрямованість уваги, сприймання, мислення; схильність співпереживати, допомагати; передбачати поведінку пацієнта; здатність створювати атмосферу щирості, відкритості	Комунікативний
«Шкала доброзичливості» Кемпбелла	Емоційно-вольова Комунікативна	Рівень доброзичливого ставлення до інших	Комунікативний
Тест діагностики «перешкод» у встановленні емоційних контактів (за В.Бойком)		Невміння управляти емоціями, дозувати їх домінування негативних емоцій неадекватний прояв емоцій	Комунікативний
«Шкала довіри» Розенберга		Показник довіри	Комунікативний
Опитувальник рівня суб'єктивного контролю (РСК)		Приписування відповідальності за результати своєї діяльності	Когнітивний
Методика «Мотивація навчання у ВНЗ» (Т. Ільїна)	Мотиваційно-спрямована	Мотивація на професійні знання Мотивація на професійну діяльність Мотивація на отримання диплома	Прогностичний
Тест особистісної креативності (Є.Тунік)	Когнітивно-компетентнісна	Особливості творчого мислення	Аналітичний Проективний Операційний Прогностичний
Тест «Тип мислення» (методика в модифікації Г. Резапкіної)		Рівень розвитку типу мислення	
Діагностика невербальної креативності (методика Е. Торренса, адаптована А.Вороніним)		Показник оригінальності Індекс унікальності	
Експертне оцінювання	Рефлексивна	Наявність суб'єктивної позиції Якість продуктивності мислення Здатність до критичного оцінювання власних дій	Рефлексивний
Опитувальник спостережливості (тест О. Щебетенко)	Професійно-важлива	Здатність до спостережливості Уміння фіксувати найбільш значущі явища інтерес до фіксування зовнішніх ознак	Прогностичний аналітичний

залежність у психологічній особистісній структурі лікаря особистісно-важливих (ОВЯ) якостей і професійно-важливих (ПВЯ) якостей та вивели, ті

якості, які заважатимуть у майбутньому ефективно виконувати професійну діяльність. Визначили основні компоненти структури професійної ком-

Таблиця 5.

Рівні особистісного становлення майбутнього лікаря

Рівні особистісного становлення	Критерії та показники
Початковий	Елементарні знання про професію, фрагментарні, елементарні уявлення про професійну діяльність лікаря. Елементарні знання з навчальних дисциплін, визначених навчальним планом
Базовий	Відтворює основний обсяг навчального матеріалу, який допомагає розв'язувати навчальні запитання за зразком
Достатній	Застосовує знання, володіє розумовими операціями, уміє робити висновки, самостійно здійснює основні види навчальної діяльності
Творчий	Знання є системними, творче застосування знань, умінь та навичок, діяльність носить дослідницький характер, сформована особиста позиція. Студент володіє ґрунтовними знаннями із загальноосвітніх і фахових дисциплін; здатністю до мобілізації в професійній діяльності знань, умінь; використанням узагальнених засобів виконання дій при вирішенні нестандартних професійних завдань
Рефлексивна	Уміння оцінювати свою компетентність; самооцінка своєї професійної підготовки і відповідальність процесу розв'язання клінічних ситуацій; вносити корективи у свою діяльність; визначати шляхи удосконалення

петентності лікаря: прогностичний, проєктивний, когнітивний, організаторський, комунікативний, аналітичний та рефлексивний. Вивели складові професійних психологічних структур майбутнього лікаря: мотиваційно-спрямований, когнітивно-компетентнісний, емоційно-вольовий, комунікативний, рефлексивний, сформованість яких у сукупності свідчить про сформованість професійної компе-

тентності майбутнього лікаря. Дібрали методики діагностики особистісних структур майбутнього лікаря. Розробили критеріальний апарат рівнів особистісного становлення майбутнього лікаря. Отримали, за допомогою діагностичного інструментарію, результати виявилися необхідними для розробки і запровадження адаптивно-динамічного навчання.

Література

1. **Балл Г.О.** Психолого-педагогічні засади гуманізації освіти / Г. О. Балл // Освіта і управління. – 1997. – Т.1., ч.2. – С.21-36.
2. **Збанацкая А. Б.** Личностные характеристики студентов вуза как основа индивидуального стиля учебной деятельности : автореф. дисс. канд. психол. наук: 19.00.07 / Збанацкая А. Б., 2007. – 18 с.
3. **Корольчук М. С.** Психодіагностика: навч. посіб. / М. С. Корольчук. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2007. – 400 с.
4. **Максименко С. Д.** Психологія учіння людини: генетико-моделюючий підхід: монографія / С. Д. Максименко. – К.: Видавничий дім «Слово», 2013. – 592 с.
5. **Максименко С. Д.** Педагогіка вищої медичної освіти / С. Д. Максименко.- К.: Центр учбової літератури, 2014. – 288 с.
6. **Рибалка В.** Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога: монографія / В. Рибалка. – К.: Шкільний світ, 2010. – 128 с
7. **Яковенко С.** Шляхи розвитку професійно-важливих якостей майбутніх правоохоронців в процесі навчання у ВНЗ МВС України: / В. Барко, І. Моноцелідзе, І. Пампура, С. Яковенко. – К.: ДНДІ МВС України, 2014. – 107 с.

References

1. **Ball, G. O.** (1997). Psychological and pedagogical principles humanizing education. *Osvita i upravlinnja*, 1, 21-36 (in Ukrainian).
2. **Zbanackaja, A. B.** (2007). Personal characteristics of students of high school as a basis of individual style of learning activities. Extended abstract of candidate's thesis. Sumy: SumSU (in Ukrainian).
3. **Korol'chuk, M.S.** (2007). Psychodiagnostics. Kyiv: El'ga, Nika-Centr (in Ukrainian).
4. **Maksymenko, S. D.** (2013). Psychology of human learning : genetic- modeling approach. Kyiv: Vydavnychyj dim Slovo (in Ukrainian).
5. **Maksymenko, S. D.** (2014). Pedagogy of Higher Medical Education. Kyiv: Centr uchbovoi' literatury (in Ukrainian).
6. **Rybalka, V.** (2010). The honor and dignity of the individual as a subject of practical psychology. Kyiv: Shkil'nyj svit (in Ukrainian).

7. **Jakovenko, S.** (2014). Ways of professionally important qualities of future police officers during training. Kyiv: DNDI MVS Ukraï'ny (in Ukrainian).

М. М. Филоненко

МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКИ КОМПЛЕКСНОГО ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ИЗУЧЕНИЯ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА – МЕДИКА

Определили наиболее эффективные психологические методы и процедуры исследования личностного становления будущего врача. Установили зависимость в психологической личностной структуре врача личностно важных качеств и профессионально важных качеств и вывели, те качества, которые будут мешать в будущем эффективно выполнять профессиональную деятельность. Подобрали методики диагностики личностных структур будущего врача. Разработали критериальный аппарат уровней личностного становления будущего врача.

Ключевые слова: личность – важные качества; личностное становление; личность; профессионально важные качества.

M. Filonenko

METHODOLOGY AND TECHNIQUES OF COMPREHENSIVE PSYCHOLOGICAL STUDY OF MEDICAL STUDENTS

Identified the most effective psychological techniques and procedures for personal development of future research doctor. Substantiated assumptions structures of logic, forms, methods and means of experimental investigation personality structures in medical students. Analyzed and justified assumptions modeling psychological content tumors in medical students to be the diagnosis, detection and, subsequently, the formation of specially organized adaptive-dynamic studies. Brought, and describe the main components showed correlation psychological portrait of doctor who provides personal development of medical students. Installed in psychological dependence personality structure – important personal doctor and professional qualities important and brought out qualities, the qualities that would hamper future to effectively carry out professional activities. Identified the main components of the structure of professional competence of a doctor, prognostic, projective, cognitive, organizational, communicative, analytical and reflective. Brought components of professional psychological structures of the future doctor: motivational aims, cognitive competence, emotional and volitional, communicative, reflexive, which in the aggregate formation indicates the formation of professional competence of future doctor. Choose methods of diagnosing personality structures of the future doctor. Developed apparatus critical levels of personal formation of the future doctor. Received, using the diagnostic tool, the results were necessary for the development and implementation of adaptive- dynamic studies.

Keywords: personality development; personality; personality-important quality; professional-important quality.

Рецензенти

Максименко С. Д. – д. психол. н., проф.,
Шевців З. М. – к. пед. н., доц..

Стаття надійшла до редакції 09.10.2014

УДК 378:611.01-057.87

Н. Я. Синявська

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЕМОЦІЙНОГО СТАНУ СТУДЕНТІВ-МЕДИКІВ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНАТОМІЯ ЛЮДИНИ»: ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АСПЕКТ

Проведено вивчення особливостей психоемоційного стану студентів-медиків під час учбового процесу та визначено вплив зазначеного стану на якість засвоєння матеріалу з дисципліни «Анатомія людини» на різних учбових парах. Встановлено, що психоемоційний стан студентів змінюється упродовж учбового дня, тож при організації учбового процесу необхідно враховувати психоемоційний стан студентів для якісного засвоєння матеріалу з «Анатомії людини».

Ключові слова: вищий навчальний заклад; психоемоційний стан; студенти; учбовий процес.

Вступ. Реформування системи охорони здоров'я в Україні потребує нових кваліфікованих кадрів для забезпечення надання медичної допомоги на сучасному рівні.

Однією з базових дисциплін підготовки лікарів без сумніву є предмет «Анатомія людини». Головним завданням зазначеної дисципліни є надання студентам знання та уміння з анатомії та топографії